

AYNUR ƏZİZOVA

Bakı Dövlət Universiteti

Ünvan: Akademik Zahid Xəlilov küçəsi – 23

aynur-aziz.14@mail.ru

OĞUZ ATAYA QƏDƏRKİ TÜRKİYƏ ƏDƏBİYYATI VƏ OĞUZ ATAY YARADICILIĞI

Xülasə

Türkiyə ədəbiyyatında roman “Tənzimat” fərmanından sonra Osmanlı imperiyasında başlayan islahatlardan təsirlənərək meydana çıxmışdır. İlk türk romanları daha çox avropasayağı yaşayış tərzini təmsil edən obrazlarla zəngin idi. Türk romanı son 150 ilə yaxındır ki avropalaşma meylini ədəbi nümunələrində yaşatmaqdadır. Mövzunun bu qədər aktual olma səbəbi Şərqi və Qərbi mədəniyyətlərinin qovşağında yerləşən Türkiyənin , bu iki mədəniyyət arasında sıxışdırılaraq qalmasıdır. Fərmandan sonra Türkiyənin siyasi və ya ictimai həyatında dəyişikliklər zamanın ədəbi mətnləri ilə izlənilə bilər.

Bu ədəbi mərhələlərdə romanın janrında dövrün ədəbi mühitini müxtəlif mövzularla əks etdirmək üstünlük təşkil etmişdir. 1960-cı illərdən başlayaraq, avant-garde, modernizm və postmodernizm türk ədəbiyyatında başlamışdır. 1960 və 1970-ci illərdə Türk ədəbiyyatı Oğuz Atayın imzası ilə daha yaddaqalan idi.

Türk ədəbiyyatını ilk dəfə modernist və postmodernist roman yazıçısı olan Türk ədəbiyyatına çevrilmişdir. Təəssüf ki, heç kim ömrü boyu heç bir fikir vermədi və ölümündən sonra həyat və yazı ilə yüzlərlə elmi əsərin mərkəzi şəxsiyyətinə çevrildi.

Yusuf Atılgan, Oğuz Atay, Bilge Karasu, Tezer Özlü, Türk romanının inkişafına əməyi olan yazıçıları, Türk ədəbiyyatında avanqard, müasir, postmodern üsulu ilə əsərləri yazırlar.

Açar sözlər: Türkiyə, ədəbiyyat, roman, Oğuz Atay

Tənzimat fərmanı türk ədəbiyyatına roman, dram, teatr kimi yeniliklər gətirdi. Tənzimata qədərki türk ədəbiyyatı daha çox klassik ənənəyə əsaslanaraq didaktik xüsusiyyətlər daşıyan, divan ədəbiyyatının tələblərinə uyğun nümunələrlə zəngin idi. Avropa qarşısında üzərinə müxtəlif öhdəliklər götürmüş olan Türkiyə həm siyasi , həm də ictimai sahələrdə bir çox islahatlar həyata keçirməyə başlayır. Bu islahatlar ədəbiyyat sahəsindən də yan keçmir.

Avropa ədəbiyyatından tərcümə və təqlid yolu ilə bir çox ədəbi nümunələr yazılmağa başlayır. Bu tərcümələrin əksəriyyəti korkoranə edilmiş tərcümələrdən ibarət idi.

Daha çox dil öyrənməyə kömək edən mətnlərin tərcümə edilməsi ciddi ədəbi nümunələri kölgədə qoymuşdur. Bu xüsusda deyən Əhməd Həmdi Tanpınar deyirdi: “Tənzimat dövründə avropa ədəbiyyatının dahiləri sayılan Servantes, Balzak, Stendal, Dikens kimi yazıçılar tərcümə ədəbiyyatından kənarda qalmış, bunların yerinə sadə mətnlər tərcümə edilmişdir” (3.səh 287).

Tanpınar bu dövrdə tərcümə edilən bu təsadüfi mətnlərin ciddi ədəbi nümunələrin yaranmasına da təsir göstərdiyini vurğulayaraq, dövrün ədəbi yükünün də bu təsadüflükdən təsirləndiyini qeyd etmişdir. Şəmsəddin Sami, Əhməd Mithat Əfəndinin, Namiq Kamalın qələmə aldıkları əsərlərin başlıca çatışmayan cəhəti nümunə götürə biləcəkləri ədəbi mətnlərin yoxluğu və yazılan nümunələrin toplum tərəfindən necə qarşılanması narahatlığı idi.

Tanpınar dövrün yazıçılarını “roman və hekayə yazmağa həvəsli insanlar” (3.səh 288) adlandırırdı.

Tənzimat dönəmində yazılan əsərlərin əsas mövzuları gənc qızların təsadüfi evlilikləri, müasirləşməyi yanlış anlayan türk gəncliyi və Şərqi-Qərbi mədəniyyətlərinin çarpışması idi.

Türkiyə ədəbiyyatının “Sərvəti-fünun” cular adlanan mərhələsini təmsil edən ədiblər daha çox XIX əsrin ikinci yarısında formalaşan fransız ədəbiyyatını və fransız realistlərini özlərinə örnək götürməklə, Şərqi ədəbiyyatından daha çox Qərbi ədəbiyyatını tanıyır, onu önə çəkməyə çalışmaqla

yeni bir axının təməlini-Batılılaşma mərhələsini başlatmışlar. Samipaşazadə Sezai, Rezaizadə Mahmud Əkrəm, Nəbizadə Nazim və b. yazıçılar avropasayağı əsərlər yazmışdır.Bu dövrün ən uğurlu ədəbi əsərlərini Halit Ziya Uşaqılığilin imzası ilə tanıyıyıq.İkinci Əbdülməmidin taxtdan salınmasından sonra Fecr-i-Aticilər, Milli ədəbiyyatçılar və bu iki qrupdan kənar qalan yazıçılar müxtəlif janrlarda əsərlər yazmağa başlayırlar. Halidə Edip Adıvar, Yakup Kadri, Halid Karay bu dövrün önə çıxan təmsilçiləridir. Cümhuriyyətin elanından sonra Türkiyə ədəbiyyatında yazı dilinin təkmilləşməsi baxımından ədəbi mühitin təmsilçiləri müxtəlif fikir ayrılıqları yaşayırlar. Belə ki, bu dövrün bir qrup yazıçıları daha çox osmanlı dilini qoruyub saxlamağın tərəfdarı kimi çıxış edirlər. Bu dövrün yazıçılarından Rəşad Nuri Güntəkin, Peyami Safa, Yakup Kadri əsərlərində anadolu bölgəsini,osmanlı əleyhidarlığını, Şərq-Qərb mədəniyyətlərinin qarşılaşdırılmasını, sevgi və tarixi süjetlərin üstünlük təşkil etdiyi mövzuları qələmə almışlar.

1938-1946-cı illərdə yazılan əsərlərin əksəriyyəti mövzu baxımından bir-birini izləyirdi.Yaşar Kamal, Orxan Kamal, Kamal Tahir kimi yazıçıların qələmə aldıkları romanların başlıca mövzusu kənd həyatı, kənddən şəhərə axın, bu kənd və qəsəbələri təmsil edən insan fiqurları, yoxsul insanların ailə dramları, gənc qızların başlarına gələn hadisələr idi. Türk ədəbiyyatının 50-ci illərdən sonrakı mərhələsi türk romanının inkişafında xüsusi bir mərhələ təşkil edir. Daha çox kənd həyatını, Anadolunun ucqar vilayətlərində yaşayan insanların həyat mücadiləsini mövzu edən romanlar türk romanını özünəməxsus məcrada inkişafına yol açmışdır.

Türkiyə ədəbiyyatında, başlıca olaraq roman janrında əsaslı dəyişikliklər 1960-cı illərdən başlamışdır. Semihə Ayverdi, Əhmət Həmdi Tanpınar kimi yazıçılar əsərlərində daha çox fərdin iç dünyası ilə hesablaşmalarını mövzu etmişlər.

Tanpınarın Huzur romanı türk ədəbiyyatında yeni bir mərhələnin başladığının ilk müjdəçisi kimi diqqəti çəkir. 60-cı illər Türkiyə tarixində çevrilişlər, hökumətdə baş verən dəyişikliklərlə yadda qalmışdır. Ölkədə siyasi vəziyyətin tez-tez dəyişməsi, idarəçilik sisteminin bir partiyadan digərinə keçməsi, siyasi idealogiyanın tərəfdarları ilə bərabər həyatın müxtəlif sahələrindən də təsirsiz ötürüşdür. Artıq yazıçılar romanlarında on illik fasilələrlə baş vermiş bu çevrilişlərin insan psixologiyasında açdığı dərin izləri mövzu kimi seçir, bir obrazın timsalında dövrün problemlərini qeydə alırdılar. Bu tərz romanların meydana gəlməsi kənd mövzusunda yazılan romanları sıxışdırmağa başlamış”romanlar anadolunun əziyyət görəni, haqqı tapdanan, istismara məruz qalan kəndlilərdən, inqilabçı gənclərin ixtiyarına verilmişdi”. (1.səh 11) “Tənziyat” dönəminin roman yazıçıları əslində üzərlərinə çox ağır bir missiyanı da götürmüşdülər.Onlar dönəmin aktual problemlərini qələmə almaqla romançı təxəyyülündən uzaq düşsələr də cəmiyyətin düçar olduğu cəhaləti yetərinə vurğulamışlar.Düzdü, obrazların daxili aləmini təhlil etmə bacarıqları olmasa da,bu ilk türk roman ustalarının türk ədəbiyyatının daha sonrakı inkişafındakı rolunu kiçiltməmiş,əksinə onların buraxdığı səhvlər gələcək romançılara və tənqidçilərə yön göstərmişdir.

Yüzlər boyunca islam idealogiyasının hegemon olduğu ölkədə bu idealogiyadan uzaqlaşmaq,xalqın yaşayış tərzini halına gəlmiş islami dəyərlərdən qopub avropanın əldə etdiyi mədəni,ticari,elmi yenilikləri qəbul etmək Türk toplumu üçün heç də asan olmamışdır.Avropanya bənzəmək istəyini əsas məsələ kimi qarşıya qoyan ilk türk romanları daha çox avropanın zahiri bənzərliyini öz roman qəhrəmanları vasitəsilə türk cəmiyyətinə təqdim etməyə başlayırlar. İlk yaranan romanlar müəlliflərinin siyasi baxışlarını da özündə əks etdirmiş və bununla da ədəbiyyatdan siyasi düşüncələrinin təqdimatı kimi istifadə etmişlər.Bu isə ədəbiyyatı daha çox şəxsi maraqların daşıyıcısına çevirmişdir.Türk romanının meydana çıxdığı ilk vaxtlardan avropalaşma daim ədəbi mövzular içərisində öz aktuallığı ilə seçilmişdir.Bu mövzunu bu qədər aktual edən başlıca səbəb türk toplumunun Şərq və Qərb mədəniyyətləri arasında sıxışb qalmasıdır.

Yusuf Atılqan, Oğuz Atay, Bilgə Karasu, Tezer Özlü türk ədəbiyyatında avanqard, modernist, postmodernist əsərləri ilə türk romanını mövzu, yazı texnikası ilə yeni istiqamətdə inkişaf etməsinə töhfələrini vermiş yazıçılardır.

1960-70-ci illərdə türk ədəbiyyatı Oğuz Atay imzası ilə daha çox yadda qalır. Sağlığında istədiyi diqqəti görə bilməyən Atay türk ədəbiyyatında “ilklərin”yazıçısı kimi də tarixdə öz yerini almışdır. Oğuz Atay zəngin mütaliyəyə sahib , aydın fikirli bir ziyalı idi. Qısa ömrü ərzində ölümündən sonra da olsa adından yetərinə söz etdirən bir ədəbiyyatçı idi. İstanbul Texniki

Universitetinin İnşaat fakültəsini bitirməsinə baxmayaraq, dövrünün bir çox ədəbiyyatçılardan daha çox ədəbiyyat maraqlısı idi. O türk romanını hesablanmış çərçivədən çıxarmağı bacarmış, türkiyə ədəbiyyatında ilk modernist və postmodernist roman müəllifi kimi tarixə keçmişdir. Atayın ənənəvi düşüncə məhsullarına qarşı gəlməsi, heç kimin cəsarət edib cavablandırma bilmədiyi suala barmaq qaldırdığı gündən başlamış, çoxluğa tabe olmamağın ,təcrid olunmuşluğun təmsilçisinə çevrilməsinə kimi davam etmişdir.

1938-1946-cı illərdə yazılan əsərlərin əksəriyyəti mövzu baxımından bir-birini izləyirdi.Yaşar Kamal, Orxan Kamal, Kamal Tahir kimi yazıçıların qələmə aldıkları romanların başlıca mövzusu kənd həyatı, kənddən şəhərə axın, bu kənd və qəsəbələri təmsil edən insan fiqurları, yoxsul insanların ailə dramları, gənc qızların başlarına gələn hadisələr idi. Türk ədəbiyyatının 50-ci illərdən sonrakı mərhələsi türk romanının inkişafında xüsusi bir mərhələ təşkil edir. Daha çox kənd həyatını, Anadolunun ucqar vilayətlərində yaşayan insanların həyat mücadiləsini mövzu edən romanlar türk romanını özünəməxsus məcrada inkişafına yol açmışdır.

1950-ci və 1960-cı illərdə cəmiyyətin problemlərini əks etdirən əsərlərin yerini 1970-ci illərdə şəxsiyyəti təsvir edən romanlar tutur.

Qərblə yazıçıların yüz il ərzində əldə etdikləri yeniliklərlə təzəcə tanış olan türk romançısı yeni bir yarışın içində tapır özünü. Bu artıq qərbə bənzəmək, avropalılışmaq hərəkatı deyildi. Bu türk romanının dünya arenasına gəlişi və özünü təsdiqi idi. XXI əsrin astanasında türk romançısı artıq Avropaya bənzəmirdi, əksinə “ avropaya roman yazmağı” öyrədirdi

İlk romanı “Tutunamayanlar” 1970-ci ildə TRT roman yarışmasında mükafata layiq görülsədə, Atay ədəbi çevrələr tərəfindən susqunluqla qarşılanmışdır. Nəşriyyatların əksəriyyəti romanı çox uzun və anlaşılmaz hesab edib geri qaytarırdı. Onun ənənəyə qarşı gələn dünyasını anlayan da susurdu anlamayan da. Romanı imzalayaraq Yusuf Atılgana göndərən Atay ,dəyər verdiyi yazıçının romanına göstərdiyi biganəliyi təəssüf hissi ilə qarşılamışdır.

Ölümündən sonra Atayın bu təəssüfü haqqında xəbər tutan Yusuf Atılgan ”romanı oxudum və çox bəyəndim. Amma bu fikrimi Oğuz Ataya bildirmə gərəyi duymadım , düşündüm ki, bu cür gözəl bir roman yazmış adam haqqında çoxlu yazılar yazılacaq”. Təəssüf ki Yusuf Atılgan yanılmışdı. Roman təkcə adı ilə də böyük müzakirələrə səbəb olan əsərdir. Yıldız Ecevit romanı” 20-ci yüzilliyin ilk yarısında Qərb ədəbiyyatında gerçəkləşdirilmiş olan və daha sonra modernizm adını alan böyük estetik dönüşümə açılan yolun qapısı”(2.səh 232) kimi dəyərləndirmişdi.

Oğuz Atayın ikinci romanı “Təhlükəli oyunlar” 1973-cü ildə işıq üzü görmüşdür.Gerçəkliklə xəyal dünyasının bir-birinə qarışdığı bu roman yazıldığı dönəmin xüsusiyyətlərini özündə daşımaqla bərabər, oyun içində oyunu, fərdin gerçək həyat və xəyal dünyasındakı oyunlarını, fərqli mədəniyyətlər arasında sıxışmış qalan türk aydının iç dünyasındakı problemləri, mədəniyyətlərin qarşılaşması fonunda fərdin cəmiyyətdən təcridini özündə əks etdirən, türk ədəbiyyatında ilk postmodernist roman kimi dəyərləndirilən əsərdir. 1975-ci ildə universitetdə müəllimi olmuş Mustafa İnanın həyatından bəhs edən “Bir bilim adamının romanı” əsəri nəşr olunur. Roman Atayın müəllimi haqqındakı düşüncələri ilə bərabər Mustafa İnan haqqında başqalarından dinlədiyi gerçək həyat hekayəsi və çalışqan ,nümunə ola biləcək bir insanın bioqrafiyasıdır.

Yazdığı hekayələri “Qorxunu gözləyərkən” adlı bir kitabda toplayıb nəşr etdirən müəllif,qələmə aldığı bu səkkiz hekayədə cəmiyyətlə uyuşmayan, dəlilik sərhəddində yaşayan, dərin psixoloji sarsıntılar içərisində yaşamağa çalışan insanların cəmiyyət içərisində yadlaşmasını, yalnızlığını, anlaşılmama duyğusunu, təcrid olunma hissini fərqli yazı texnikası ilə oxucusuna çatdırmağa çalışmışdır. Atayın yazmış olduğu “Oyunlarla yaşayan” pyesində yazıçı, qəhrəmanı Coşkunun simasında türk ziyalısının düşdüyü depressiv hissləri qələmə almış və bu hisslərin içərisində həyatını davam etdirməyə çalışan fərdin davranışlarını ironik bir dillə anlatmışdır.

Oğuz Atayın amansız xəstəliyə tutulduğu illərdə qeydə aldığı yazıları ölümündən sonra “Günlük” adı altında nəşr edilmişdir.Onun yarımçıq qalmış “Eyləmbilim” romanı və özünün də adlandırdığı kimi böyük projesi olacaq “Türkiyənin ruhu” adlı romanı üçün etdiyi qeydlər ölümündən sonra işıq üzü görmüşdür.Türkiyə ədəbiyyatının 70-ci illərinə öz imzası ilə damğa vurmuş bu yazıçı haqqında təəssüf ki yaşadığı müddətdə heç kim fikir bildirməmiş, ölümündən sonra isə həyatı və yazdıqları ilə yüzlələrlə elmi işin mərkəzi fiquruna çevrilmişdir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Berna Moran: Türk romanına eleştirel bir bakış, III cild, İstanbul, 2016
2. Ecevit Yıldız: Ben buradayım, Oğuz Atayın biyoqrafik və kurtmaca dünyası, İstanbul 2017
3. Tanrınar Əhməd Hamdi: XIX əsr türk edebiyatı tarihi, İstanbul 2001.

Азизова Айнур Гудрат

Турецкая литература перед творчеством Огуз Атая и Огуз Атай

Резюме

После указа изменения в политической или общественной жизни Турции можно постепенно проследить по литературным текстам того времени. На этих литературных этапах жанр романа доминировал с точки зрения отражения литературной среды периода с различными предметами. Начиная с 1960-х годов, в турецкой литературе стали появляться произведения авангарда, модернизма и постмодернизма.

В 1960-х и 1970-х годах турецкая литература была более запоминающейся с подписью Огуз Атая. Он смог извлечь турецкий роман из расчетных рамок, став первым модернистским и постмодернистским романистом в турецкой литературе.

Турецкая литература перед творчеством Огуз Атая и Огуз Атай

К сожалению, никто никогда не давал никаких идей при его жизни, и после его смерти он был превращен в центральную фигуру сотен научных работ со своей жизнью и писаниями. Юсуф Атылган, Огуз Атай, Билга Карасу, Тезер Озлу - писатели, которые внесли вклад в развитие турецкого романа с темой, техникой письма в турецкой литературе своими авангардными, модернистскими, постмодернистскими работами.

Ключевые слова: Турция, литература, роман, Огуз Атай

**Turkish Literature before Oguz
Ataya and Oguz Atay's creativity**

Summary

After the decree, changes in the political or public life of Turkey can be gradually traced through the literary texts of the time. At these literary stages, the genre of the novel dominated in terms of reflecting the literary environment of the period with various subjects.

Beginning in the 1960s, avant-garde, modernism, and postmodernism began to appear in Turkish literature. In the 1960s and 1970s, Turkish literature was more memorable with the signature of Oguz Atay.

He was able to extract the Turkish novel from the calculated framework, becoming the first modernist and postmodernist novelist in Turkish literature.

Turkish Literature before Oguz Ataya and Oguz Atay's creativity

Unfortunately, no one ever gave any ideas during his lifetime, and after his death he was turned into the central figure of hundreds of scientific works with his life and writings.

Yusuf Atılgan, Oguz Atay, Bilge Karasu, Tezer Özlü are writers who contributed to the development of the Turkish novel with a theme, writing technique in the Turkish literature with their avant-garde, modernist, postmodernist works.

Key words: Turkey, literature, novel, Oguz Atay

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 08.02.2019

Çapa qəbul olunma tarixi: 09.04.2019

Filologiya elmləri doktoru, professor Firuzə Ağayeva tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.